

1.01
Prejeto 8. 4. 2011

UDK 34.096:323(497.4)"1947"

Žiga Koncilija*

Politični sodni procesi in komentarji javnosti ob Nagodetovem procesu

IZVLEČEK

Po najostrejšem zunajsodnem obračunu z okupatorjem in njegovimi sodelavci se množični poboji v Sloveniji končajo, na njihovo mesto pa kot glavno orodje represije vstopijo sodišča. Sprva pred vojaškimi sodišči, nato pred Sodiščem narodne časti in od srede septembra 1945 še pred rednimi sodišči so se zvrstili številni sovražniki nove ljudske oblasti. Temeljni namen političnih sodnih procesov je bil v obračunu z narodnimi izdajalci, s politiki nekdanjih režimov, z razrednimi nasprotniki in ideološkimi nasprotniki tako zunaj fronte in partije kot znotraj nje. OZNA je bila, kot pomemben člen novega represivnega aparata izključno pristojna za aretacije in preiskave v primeru suma političnih kaznivih dejanj. Ena izmed njenih funkcij je bila organizacija široke obveščevalne mreže in spremljanje »utripa« javnosti. Z razpredeno mrežo informatorjev, konec leta 1950 je bilo registriranih že 24.000 njihovih sodelavcev, se je oblast zažrla v vse pore družbe, jo s tem nadzirala, in tako usmerjala dinamiko kolektivne mentalitete. Iz poročil je razvidno, da so bili agenti ljudje raznovrstnih profilov, navzoči domala povsod. Od toplih domov, mestnih trgov, vaških gostiln, podjetij, šol, fakultet, kulturnih ustanov do policije, vojske, ministrstev in drugih institucij. Komentarji javnosti ob Nagodetovem procesu nam ponujajo zanimiv vpogled v miselni svet navadnih ljudi. Iz njih lahko razberemo, kaj je oblast zanimalo in kako so ljudje razmišljali.

Ključne besede: represija, politični sodni procesi, varnostno-obveščevalna služba, UDBA, Nagodetov proces, komentarji javnosti

POLITICAL JUDICIAL PROCESSES AND PUBLIC COMMENTS DURING THE NAGODE TRIAL

ABSTRACT

After the most severe extrajudicial retaliation against the occupiers and their collaborators immediately after World War II, the mass executions in Slovenia were completed. In their stead the courts became the main tools of repression. Many judicial processes took place, initially at the military courts, then at the National Honour Court, and after the middle of September 1945 also at the regular courts. The basic purpose of the political trials was to retaliate against the national traitors (occupiers' collaborators), former politicians, and class or ideological opponents. An important part of the new repression apparatus with an exclusive jurisdiction over the arrests

* Univ. dipl. zgodovinar in politolog, mladi raziskovalec, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana; e-naslov: ziga.koncilija@inz.si

and investigations in case of suspicions of political offences was OZNA (Department for the Protection of People) and later UDB (State Security Administration). One of the tasks of both political police organisations was to establish intricate agent networks and monitor the »pulse« of the public. With a widespread network of informants (in the end of 1950 as many as 24,000 were already registered), the authorities penetrated every segment of the society, controlled it and thus steered the dynamics of the collective mentality. The reports show that people of various profiles were agents and that they were present almost everywhere. The comments made by the public during the trial against the defendant Črtomir Nagode and 14 co-defendants (29 July–18 August 1947), accused of co-operating with foreign intelligence services, establishing a legal opposition against the people's authorities, and associating with hostile emigration, provide us with an interesting insight into the minds of ordinary people. From these comments we can discern what interested the authorities and what people thought.

Key words: Slovenia, Yugoslavia, political trials, repression, intelligence and security service, State Security Administration, the Nagode trial

»Premalo jih potolčejo,
kaj jih je sploh treba zasliševati
– linčati jih je treba.«
Iz poročila »Pipe Janeza«, 1947

Uvod

Medtem, ko je 9. maja 1945 Radio svobodna Ljubljana slovesno oznanjal konec druge svetovne vojne in ko je ljudstvo po slovenskih mestih s cvetjem obsipavalo zmagovite partizane, so se v novi, iz vojne vihre izhajajoči socialistični družbeno-politični stvarnosti, že napovedovale številne socialne, gospodarske, kulturne, demografske in druge spremembe, ki so bistveno preoblikovale slovensko družbeno tkivo. Povojno obdobje je bilo za večji del prebivalstva zaznamovano z obnovo v želji po lepšem in pravičnejšem življenju z novim socialističnim modelom ureditve, za druge, ki so za oblast predstavljali oviro pri doseganju zastavljenih revolucionarnih ciljev, pa je bilo tudi obdobje povečane represije in državnega terorja. Ker je iz kaosa druge svetovne vojne, prek uspešno izvedenega narodnoosvobodilnega boja (NOB) in spretne politike znotraj Osvobodilne fronte (OF) Komunistična partija Slovenije (KPS) izšla kot najmočnejša politična sila, je le-ta skušala prve povojne trenutke izkoristiti za hiter in temeljit obračun s potencialno najnevarnejšimi nasprotniki in si tako utrditi oblast.¹ To ni bila pretirano težka naloga saj je ob koncu vojne v svojih rokah že držala vse glavne vzvode zakonodajne in izvršne oblasti. Ključen je bil nadzor nad represivnim aparatom, predvsem nad sodstvom, varnostno-obveščevalno službo in vojsko.²

¹ Za obširnejšo analizo prevzemanja oblasti v roke komunistov Jerca Vodušek Starič: Prevzem oblasti 1944–1946. Ljubljana 1992 (dalje Vodušek Starič, Prevzem oblasti).

² Ključne značilnosti slovenske politike v letih 1929–1955 : znanstveno poročilo. Ljubljana 1995, str. 84.

Prestrukturiranje družbe in sistema je glede na takrat zatečeno stanje neizbežno vodilo v obdobje najintenzivnejše represije. To vsekakor ni bil samo jugoslovanski pojav v povojni Evropi,³ in ga je treba jemati v luči posebnih vzročno-posledičnih odnosov pred- in medvojnih dogodkov. Povojne oblike nasilja oz. t. i. proces epuracije, ki se je odvijal v čustveno nabitem ozračju maščevanja zmagovalcev nad poraženci, moramo umestiti v okvir posebnih značilnosti in razmer v vsaki posamezni državi.⁴ Za Slovenijo to pomeni umestitev v kontekst nemške, madžarske in italijanske okupacije, kolaboracije z okupatorjem, odpora pod neformalnim vodstvom KPS ter posledično državljanske vojne.

Proces epuracije je imel pomembno politično in simbolno vlogo. Predvsem v Zahodni Evropi so nove oblasti s kaznovanjem kolaborantov poskušale pridobiti politično legitimnost, češ, da je obračun moralna dolžnost oblasti v funkciji vzpostavljanja pravnega in pravičnega reda in tudi kot sredstvo za krepitev zaupanja v demokracijo.⁵ V novonastalih socialističnih družbah pa lahko ugotovimo, da je čiščenje služilo tudi, ali predvsem, obračunu z ideološkimi in razrednimi nasprotniki ter je bilo temu primerno ostrejše in dolgotrajnejše. V obdobju najostrejše represije v povojni Sloveniji med letoma 1945 in 1951 je ostrina represije nihala in se prilagajala etapam gradnje socialistične ureditve, bila je v obratnem sorazmerju z močjo partijskega nadzora, torej odvisna tako od notranjih kot zunanjepolitičnih razmer. Značilen zunanjepolitični dejavnik, ki je povzročil povišano stopnjo represije, je bil npr. informbirojevski spor leta 1948 po katerem je bilo v Sloveniji 2275 ljudi sodno in zlasti upravno kaznovanih, ki »*bodisi da so javno izpadali, prikrito izjasnjevali ali kolebali*«. ⁶

Sicer pa je ostrina represije dosegla svoj vrhunec že v prvih povojnih mesecih, ko je v zunajsodnih pobojih med drugimi izgubilo življenje 13.898 pripadnikov domobranskih enot in civilistov, kar je približno 15% vseh slovenskih žrtev druge svetovne vojne.⁷ Represija je imela različne pojavne oblike; od najostrejših zunajsodnih pobojev, sodnih in administrativnih ukrepov, odvzemov državljskih in političnih pravic, zasegov lastnine, do množice drugih posrednejših oblik državnega nasilja na vseh ravneh sistema. Usmerjena je bila proti vsem dejanskim ali namišljenim nasprotnikom, pač odvisno od tega, katera ideološka ali razredna skupina je v določenem obdobju predstavljala oviro. Glavni izvajalci represije so bili

³ O povojnem maščevanju v Evropi gl. Tony Judt: *Postwar : A history of Europe since 1945*. London 2007, str. 41–62.

⁴ Dobra analiza politične, socialno-ekonomske in kulturne represije v Srbiji je v Srđan Cvetković: *Između srpa i čekića: represija u Srbiji 1944–1953*. Beograd 2006.

⁵ Boris Mlakar: *Epuracija in povojne žrtve v Zahodni Evropi*. V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, 1996, št. 1–2, str. 202.

⁶ Aleš Gabrič: *Informbirojevstvo na Slovenskem*. V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, 1993, št. 1–2, str. 170.

⁷ Večina 11.683 od njih je bila pripadnikov domobranskih enot (Slovenske narodne vojske). – Tadeja Tomiňšek - Rihtar, Mojca Šorn: *Žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje (april 1941–januar 1946)*. V: *Žrtve vojne in revolucije*. Ljubljana 2005, str. 19.

vojska, policija, sodstvo in varnostno-obveščevalna služba z ustrezno novo zakonodajno podlago. Najintenzivnejše obdobje represije zamejujemo z utrditvijo komunistične oblasti in socialističnega družbenega reda na začetku petdesetih let, natančneje s IV. plenumom CK KPJ v začetku junija 1951 v Beogradu, na katerem je bila sprejeta resolucija o krepitvi pravosodja in zakonitosti, ki je med drugim zahtevala ločevanje funkcije pregona od funkcije preiskovanja in spodbudila sprejetje novega zakona o kazenskem postopku.⁸ V materialni kazenski zakonodaji ta premik lepo zrcalijo prvi členi novega popolnega kazenskega zakonika, kjer se na prvo mesto že postavlja osebnost državljana in na drugo mesto državo, njeno neodvisnost, varnost, družbeno ureditev in pravni red.⁹

Politični sodni procesi¹⁰

Po končanih zunajsodnih pobojih kot glavno orodje represije nastopijo sodišča in sodni procesi. Sprva pred vojaškimi sodišči,¹¹ nato pred Sodiščem narodne časti (SNČ)¹² in od srede septembra 1945 še pred rednimi sodišči so se zvrstili številni sovražniki nove ljudske oblasti. Po ocenah naj bi šlo skozi sodne postopke od 20.000¹³ do 25.000 ljudi,¹⁴ od tega naj bi bilo obsojenih okoli 8000 ljudi. Lahko se strinjamo, da so bili »povojni sodni procesi, še posebej politični procesi, pomemben sestavni del novega ideološkega in političnega sistema«. ¹⁵ Še več, postali so institucija političnega sistema, eno izmed poglavitnih sredstev za »doseganje »zmag« v dejanskih socialnopolitičnih spopadih, pa tudi v pričakovanih, domnevnih ali samo namišljenih

⁸ Mateja Režek: Med resničnostjo in iluzijo : slovenska in jugoslovanska politika v desetletju po sporu z Informbirojem. Ljubljana 2005 (dalje Režek, Med resničnostjo in iluzijo), str. 65.

⁹ Jelka Melik: Razvoj kazenskega prava na slovenskem od 1848 do danes. V: Gradivo in razprave 25 : Malefичne svoboščine Ljubljančanov. Ljubljana, Gradec 2004, str. 192–195.

¹⁰ O povojnih političnih sodnih procesih Božo Repe: Politična represija v socialistični Sloveniji. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2004, št. 1, str. 83–94 (dalje Repe, Politična represija v socialistični Sloveniji); isti: Povojni sodni procesi. V: Povojna zgodovina na Slovenskem : zbornik referatov in razprave s simpozija. Slovenj Gradec 1992, str. 54–63; Jera Vodušek Starič: Ozadje sodnih procesov v Sloveniji v prvem povojnem letu. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 1992, št. 1–2 (dalje Vodušek Starič, Ozadje sodnih procesov), str. 139–153; Usoda slovenskih demokratičnih izobražencev – Angela Vode in Boris Furlan, žrtvi Nagodetovega procesa. Ljubljana 2001. Milko Mikola: Sodni procesi na Celjskem 1944–1951. Celje 1995 (dalje Mikola, Sodni procesi na Celjskem).

¹¹ Damijan Guštin: Razvoj vojaškega sodstva slovenskega odporniškega gibanja 1941–1945. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2004, št. 1, str. 49–63; Tadeja Tominšek Čehulič: Partizansko sodstvo v Sloveniji med drugo svetovno vojno – kaznovalna politika in vprašanje smrtnih kazni. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2009, št. 2, str. 83–95.

¹² Več v Milko Mikola: Sodišče slovenske narodne časti. V: Arhivi, 1993, št. 1–2, str. 15–16; Vodušek Starič, Prevzem oblasti, str. 273–280.

¹³ Omenja se število 20.000 ljudi v sodnih postopkih in 25.000 skupaj sodno ter administrativno obravnavanih. – Repe, Politična represija v socialistični Sloveniji, str. 85.

¹⁴ 25.000 ljudi, obravnavanih v sodnih postopkih. Vasko Simoniti: Permanentna revolucija, totalitarizem, strah. V: Temna stran meseca : kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji 1945–1990, Ljubljana 1998 (dalje Simoniti, Permanentna revolucija), str. 31.

¹⁵ Repe, Politična represija v socialistični Sloveniji, str. 86.

spopadih«. ¹⁶ Temeljni namen političnih sodnih procesov je bil vobračunu z narodnimi izdajalci, s politiki nekdanjih režimov, z razrednimi nasprotniki (trgovci, industrialci, obrtniki, kulaki, zlasti tuji lastniki kapitala) in ideološkimi nasprotniki tako zunaj fronte in partije (zlasti Cerkev) kot znotraj nje. Politični sodni procesi so potekali na podlagi kolaboracije in razrednih vzgibov, imeli so različne načine izpeljave (javni, tajni), različni so bili vzroki (od osebnih maščevanj do zunanje-političnih vzrokov) in posledice.

Iz analize povojnih političnih procesov lahko izluščimo dve ključni značilnosti, ki sta oblasti omogočala učinkovitejše izvajanje procesa epuracije. Prva je bila v tem, da je oblast priredila nekaj spektakularnih in dobro propagiranih skupinskih procesov, kjer se je različne kategorije obtožencev združevalo, kar je oblasti, če se je pač lahko vse smatralo za nasprotnike ljudstva in ureditve, omogočalo lažje likvidiranje njej nasprotnih skupin oz. posameznikov pa tudi preprostejšo manipulacijo ljudstva. Zlasti očitno je vpletanje Cerkve v različne kategorije sodnih procesov v celotnem obravnavanem obdobju. Druga izrazita značilnost je ohlapno določanje krivde za politična kazniva dejanja, kar je omogočalo oblasti še tako majhen delikt označiti kot dejanje proti novi ljudski oblasti. In če vemo, da je bila vsemogočna OZNA/UDV (Uprava državne varnosti) izključno pristojna za aretacije in preiskave v primeru suma političnih kaznivih dejanj, je to pomenilo ogromen manevrski prostor za različne pritiske in odstranitve nasprotnikov. Podobno ugotavlja Jera Vodušek Starič, ko pravi, da lahko v kategorijo političnih procesov v prvih povojnih letih umestimo večino sodnih procesov, *»ker je bila težnja po tem, da so politične nasprotnike obravnavali kot »ljudske« sovražnike, ker je bilo eno glavnih kaznivih dejanj nasprotovanje novi oblasti, ker je bila podlaga za procese pogosto politična in ne strokovna, ker so za preiskovanje takih zadev ustanovili posebno vojaško obveščevalno (in politično) policijo, ker so zahtevali, da se pravna določila podredijo politični liniji in ker je večina postopkov tekla pred izrednimi sodišči in po hitrem postopku*«. ¹⁷

Primerjave izrekov najhujših kazni za t. i. politični kriminal in za klasični kriminal potrjujejo tezo političnosti sodnih procesov. Med 42 na smrt obsojenimi leta 1947 jih je bilo 36 obsojenih zaradi političnega kriminala, leta 1948 je bilo od skupaj 52 obsojenih na smrt takšnih 50, leta 1949 pa je bilo vseh 30 obsojenih na smrt zaradi političnih prestopkov. Približno enaka so bila razmerja pri izreku dosmrtnega zapora in zapora nad 10 let. ¹⁸ In drug podatek, ki kaže na povečano stopnjo politične represije povojnega obdobja: letno je bilo med letoma 1947 in 1952 zaradi političnih deliktov obsojenih okoli 1000 oseb, leta 1952 je njihovo število padlo na 207, leta 1953 pa že na 91. ¹⁹

¹⁶ Roman Ferjančič, Lovro Šturm: Brezpravje – slovensko pravosodje po letu 1945. Ljubljana 1998 (dalje Ferjančič, Šturm, Brezpravje), str. 32.

¹⁷ Vodušek Starič, Ozadje sodnih procesov, str. 152.

¹⁸ Aleš Gabrič. Politični sodni procesi. V: Slovenska novejša zgodovina : od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992. Ljubljana 2005, str. 863.

¹⁹ Režek, Med resničnostjo in iluzijo, str. 73.

Za to, da je lahko proces epuracije tekel gladko, je poskrbelo novo reformirano sodstvo.²⁰ Njegova funkcija »biča« v rokah delovnega ljudstva je razvidna iz nekaj temeljnih značilnosti. Uveden je bil institut sodnikov laikov, pri čemer je šlo za to, da bi v novih razmerah dajali prednost sodnikom z moralnimi makro-političnimi in ne strokovnimi kvalifikacijami. Star sodniški kader, ki je pogosto nasprotoval novi oblasti, je oblast poskušala prevzgojiti ali »zadušiti« s premeščanjem starejših sodnikov na slabša delovna mesta in z zapolnjevanjem z mlajšimi sodniki. Najočitnejša revolucionarna značilnost sodstva se je odražala v povezavi sodišč z oblastnimi in političnimi institucijami ter močno vlogo javnega tožilstva, nad katerim je dejansko bdela UDV s svojimi samostojnimi pooblastili. UDV je režirala potek procesa, s sredstvi psihičnega in fizičnega pritiska pa je od obtožencev poskušala pridobiti priznanje, ki je po besedah Višinskega²¹ veljalo za »kraljico vseh dokazov«. Vloga tožilstva je bila zožena na nepomembno izdajanje odločb in odredb (npr. o podaljšanju preiskovalnega zapora, podaljšanju preiskave). Ob primerjavi obsodb in obtožb, ki jih najdemo v arhivih, lahko pogosto ugotovljamo, da so se sodišča opirala na javne tožilce do te mere, da so dispozitive sodb nekritično prepisovala iz obtožb in obtožnih predlogov. Vloga zagovornikov je bila v takšnih razmerah majhna, ob ideološko-politično predeterminiranih procesih pa zgolj samo simbolna.

Pri političnih sodnih procesih je treba omeniti še eno značilnost, to je načelo javnosti glavne obravnave, ki je imelo več implikacij. V pretežni meri je šlo predvsem za to, da je javnost, ki je oz. naj bi sledila procesom pod taktirko javnega tožilca, predstavljala sredstvo pritiska na sodnike, obrambo in same obtožence. Jansen je tudi očiten namen oblasti, namreč uporaba čustvenega naboja s »težnjo prenesti ogorčenje, jezo in prizadetost ljudi, ki je zaradi medvojnih zločinov prihajala do izraza na sojenjih vojnim zločincem in sodelavcem okupatorja tudi na druge procese«. ²² Po drugi strani pa sta bila naslovnika represivnega akta, kot je politični sodni proces, vsaj dve skupini ljudi. Poleg tistih, ki so sedeli na zatožnih klopeh, se je s svrtilnim učinkom opozarjalo vse potencialne storilce podobnih dejanj.²³

Širša in sistematična analiza povojnih političnih sodnih procesov v slovenski zgodovino pisni stroki še ni bila izvedena, zato bom v nadaljevanju opozoril samo na glavne kategorije nasprotnikov z nekaj značilnimi spektakularnimi procesi. Zaradi omejenega obsega razprave se bom omejil samo na izrazito politične nasprotnike, ne bom pa obravnaval številnih procesov proti razrednim nasprotnikom (kmetom, lastnikom kapitala) in procesov proti Cerkvi.²⁴

²⁰ Ferjančič, Šturm, Brezpravje, str. 17–33.

²¹ Andrej Višinski, sovjetski pravnik in diplomat. Najbolj znan po vlogi v Stalinovih in nürnberških procesih.

²² Repe, Politična represija v Sloveniji, str. 85.

²³ Simoniti, Permanentna revolucija, str. 28.

²⁴ Procesni proti Rimskokatoliški cerkvi so relativno dobro obdelani v Tamara Griesser - Pečar: Cerkev na zatožni klopi. Ljubljana 2005 (dalje Griesser - Pečar, Cerkev na zatožni klopi).

Prvi povojni sodni politični procesi so bili procesi pred Sodiščem narodne časti (SNČ). Tako so na več senatih SNČ med 5. junijem in 25. avgustom 1945 sodili tistim, ki naj bi s kolaboracijo zasramovali »narodno čast«²⁵ na političnem, propagandnem, umetniškem, gospodarskem in upravnem področju. Dejansko pa je bil institut SNČ, zaradi zaplemb obsojenim, uporabljen tudi že za obsežne nacionalizacije.

V kategorijo političnih sodnih procesov proti sodelavcem okupatorja sodita dva večja procesa – t. i. božični²⁶ in Rupnikov proces.²⁷ Namen obeh je bil v obračunu z vplivnimi in ljudski oblasti potencialno nevarnimi nasprotniki in tudi Cerkvijo. Na božičnem procesu je med 19. in 23. decembrom 1945 pred Okrožnim sodiščem v Ljubljani na zatožno klop sedlo 34 predstavnikov Slovenske, Sokolske, Narodne legije, organizatorjev t. i. plave in bele garde ter domobrantskih enot. Ob spremljajoči intenzivni propagandi so bili obtoženi in obsojeni aktivnega sodelovanja v kolaborantskih vojaških formacijah in tajnih službah, lažne propagande, agitacij, ovajanj, izdajanj, sodelovanj pri aretacijah ter tako neposredno in posredno obtoženi odgovornosti za številna streljanja, mučenja in sojenja zajetih partizanov, pripadnikov OF ter civilistov. S svojimi dejanji naj bi rušili enotnost slovenskega naroda in njegovega osvobodilnega boja. Pet jih je bilo obsojenih na smrt z obeshenjem, enajst na smrt z ustrelitvijo (izvedena le ena), preostali pa na odvzem prostosti za dobo 10 do 20 let. Ves čas se je poudarjala krivda Cerkve v smislu: »Levji delež je doprinesel zopet klerikalni tabor reakcije.«²⁸ Obsojenih je bilo 5 duhovnikov, navezovalo pa se je npr. že na škofa Gregorija Rožmana, ki je bil eden izmed osrednjih obtožencev na Rupnikovem procesu.²⁹

Ta proces, ki sicer sodi v kontekst širše jugoslovanske akcije proti sodelavcem okupatorja in proti Cerkvi,³⁰ je bil eden od najpomembnejših povojnih procesov v Sloveniji. Odvil se je med 21. in 30. avgustom 1946, ko so na zatožno klop sedli domobrantski general Leon Rupnik, njegov pomočnik Milan Vizjak, general SS Erwin Rösener, upravnik politične policije Lovro Hacin ter v odsotnosti škof Gregorij Rožman in Miha Krek.³¹ V enajstih točkah so bili obsojeni izvajanja okupatorjeve politike in sodelovanja z okupatorjem v političnem in vojaškem smislu, s čimer so nosili odgovornost za številna streljanja, zapiranja, mučenja, odgone v taborišča, zaplembe itn. Rupnik je bil zaradi izdaje in kolaboracije, med drugim

²⁵ Ljudska pravica, 8. 6. 1945, O narodni časti. Uvodnik, v katerem je definiran pojem, kaj je narodna čast oz. kako so jo tedaj razumeli.

²⁶ Arhiv Republike Slovenije (ARS), fond Republiški sekretariat za notranje zadeve RS Slovenije (AS 1931), Božični proces, šk. 531–535.

²⁷ ARS, AS 1931, Rupnikov proces, šk. 540–547.

²⁸ Slovenski poročevalec, 16. 12. 1945.

²⁹ Tamara Griesser – Pečar, France Martin Dolinar: Rožmanov proces. Ljubljana 1996.

³⁰ Vzporedno sta potekala procesa zoper Dražo Mihailovića v Beogradu in zoper kardinala Alojzija Stepinca v Zagrebu.

³¹ Miha Krek (1897–1969), eden vodilnih politikov SLS, v času vojne minister in podpredsednik v jugoslovanskih emigrantskih vladah.

organiziranja bele garde in domobranstva, obsojen na smrt z ustrelitvijo. Rösener pa je bil, kot predstavnik nacistične stranke in vodja uprave policije 18. obrambnega področja, obsojen na smrt z obešenjem z obsodbo, da »je s pomočjo svojega oboroženega in vohunskega aparata nad slovenskim prebivalstvom vršil uničevalni teror«. ³² Enaka usoda je zaradi kolaboracije, jeseni 1943 je npr. organiziral politično policijo, ki je bila vključena v gestapo, doletela Hacina, drugi pa so bili zaradi takšnih ali drugačnih oblik sodelovanja z okupatorjem in dejavnosti usmerjene zoper NOB, obsojeni na visoke zaporne kazni s prisilnim delom. ³³

Za glavni proces zoper vojne zločince oz. nekdanje okupatorje štejemo Rainerjev proces. ³⁴ Na njem so med 10. in 19. julijem 1947 pred vojaškim sodiščem IV. armade v Ljubljani sodili 14 (šest avstrijskih in sedem nemških državljanov) visokim nacionalsocialističnim funkcionarjem in vojaškim osebam zaradi zločinov, ki so jih storili med okupacijo Slovenije. Obsojeni so bili zaradi priprav za priključitev dela slovenskega ozemlja k Nemčiji, izvajanja zločinskih ukrepov ponemčevanja, neomejenega odločanja o življenju in smrti slovenskega prebivalstva, ropanja slovenskega premoženja, prisilnih mobilizacij v nemško vojsko, prisilnih preseljevanj, ukazov o poboju ujetih partizanov, streljanj in obešanj vsakogar, ki je na kakršen koli način pomagal osvobodilnemu gibanju, pošiljanja ljudi v taborišča, požiganja vasi itn. Proces proti Rainerju je imel več političnopropagandnih konotacij. Poleg tega, da je šlo za katarzo skozi obračun s kaznovanjem vojnih zločincev, je pomembna še notranjepolitična implikacija z navezavo na škofa Rožmana in kolaboracijo Cerkev, zunanjepolitično pa proces sodi v obdobje pogajanj za rešitev spornega vprašanja meje z Avstrijo.

Po obračunu z okupatorji in njihovimi sodelavci se je ob koncu leta 1946 ost represije začela obračati proti drugim skupinam ali posameznikom, ki naj bi ogrožali ljudsko oblast. Ena izmed takšnih nevarnosti je bilo delovanje 35 oboroženih ilegalnih terorističnih skupin ali »band«, ³⁵ ki se jih je povezovalo s slovensko vojaško in politično emigracijo v begunskih taboriščih v Avstriji in Italiji. Največ ilegalnih organizacij je delovalo na Štajerskem in v Prekmurju (npr. Sernečeva, Škamljičeva, Šajnovičeva in Markojeva skupina). Ilegalne organizacije je Edvard Kardelj označil kot »reakcionarne in odpadniške tolpe«, njihove člane pa za »špijone tujega imperializma, vojne zločince in izdajalce«. ³⁶ S svojim delovanjem naj bi ti kapitalistični, kulaški in imperialistični elementi poskušali zrušiti socialistični družbenopolitični sistem in s tem omogočiti vrnitev kralja Petra II. Iz analize UDV

³² Slovenski poročevalec, 31. 8. 1946.

³³ Dušan Željeznov: Rupnikov proces. Ljubljana 1980, str. 9–10; Ljudska pravica, 31. 8. 1946.

³⁴ ARS, AS 1931, Rainerjev proces, šk. 554–564; Alfred Elste, Michael Koschat, Hanzi Filipič: Nacistična Avstrija na zatožni klopi : anatomija političnega spektakularnega procesa v komunistični Sloveniji. Celovec, Ljubljana, Dunaj 2002.

³⁵ Mateja Čoh: »Bande« – Teroristične skupine ali provokacija UDBE. V: Totalitarizmi-vprašanja in izzivi : ob dvajsetletnici padca železne zaves v Evropi. Ljubljana 2009 (dalje Čoh, Bande), str. 113–126.

³⁶ V. kongres Komunistične partije Jugoslavije. Ljubljana 1948, str. 321.

iz leta 1950 vidimo, izhaja, da je bilo med leti 1945–1949 ujetih 512 članov ilegalnih skupin od katerih je bilo 398 obsojenih, ostali so bili ubiti v spopadih, ter 1325 podpornikov od teh je bilo 1310 obsojenih.³⁷ Eden večjih procesov je bil zoper Poklačevo bando med 13. in 14. oktobrom 1947 pred okrožnim sodiščem v Celju, kjer so sodili 17 članom omenjene organizacije. Vsi so bili obsojeni na zaporne kazni s prisilnim delom od nekaj mesecev do 15 let.³⁸ Drugivečji proces je bil zoper Miodraga Mihajlovića in dvanajstim soobtoženim pred vojaškim sodiščem IV. armade v Mariboru.³⁹ Na Bitenčevem procesu med 11. in 16. aprilom 1948 pa je šlo za poskus, da bi dokazali, da je z aktivnostjo omenjenih skupin povezana tudi Cerkev.⁴⁰

Po letu 1946, zlasti v drugi polovici leta 1947, je oblast nastopila proti ljudskim sovražnikom znotraj Osvobodilne fronte in partijskega članstva. Za prvi proces zoper opozicijo znotraj OF, ki ga je nekdo označil za enega »izmed najtežjih in najobširnejših, kar se jih je vršilo v Ljubljani«, ⁴¹ je veljal Nagodetov proces.⁴² Na njem se je med 29. julijem in 18. avgustom 1947 pred senatom vrhovnega sodišča LRS v Ljubljani poleg Črtomirja Nagodeta zvrstila naslednja skupina ljudi: Boris Furlan (univerzitetni profesor), Leon Kavčnik (univerzitetni profesor), Zoran Hribar (gimnazijski profesor), Angela Vode (učiteljica), Pavla Hočevnar (učiteljica), Metod Kumlj (strokovni učitelj), Svatopluk Zupan (pravnik), Vid Lajovic (pravnik), Bogdan Stare (geodet), Metod Pirc (kapetan bojne ladje), Elizabeta Hribar (akademska slikarka), Franjo Sirc (vodja plana direkcije za tekstilno industrijo), Ljubo Sirc (njegov sin) in Franc Snoj (predvojni politik in minister v povojni vladi). Pri omenjeni skupini naj bi šlo za nadaljevanje aktivnosti Stare pravde iz časa med vojno, zavzemali so se za večstrankarsko demokracijo in nasprotovali monopolu partije. Obtožnica je Nagodetovo skupino bremenila poskusa ustanavljanja legalne opozicije proti ljudski oblasti, sodelovanja s tujimi obveščevalnimi službami, povezovanja s sovražno emigracijo ter netočnega prikazovanja razmer v Sloveniji in Jugoslaviji v tujem časopisju. Javni tožilec Viktor Avbelj je s spretno izvedbo procesa dokazoval sodelovanje skupine z zahodnimi veleposlaništvimi in obveščevalnimi službami z namenom priprave oborožene vstaje in spremembe družbenega reda. 12. avgusta 1947 so bili Nagode, Furlan in Ljubo Sirc obsojeni na smrtno kazen (usmrčen je bil samo Nagode), drugi na daljše zaporne kazni s prisilnim delom.⁴³

³⁷ Čoh, Bande, str. 123.

³⁸ Mikola, Sodni procesi na Celjskem, str. 197.

³⁹ Čoh, Bande, str. 124.

⁴⁰ ARS, AS 1391, Bitenčev proces, šk. 548–553; Griesser-Pečar, Cerkev na zatožni klopi, str. 200–209.

⁴¹ ARS, AS 1931, Nagodetov proces, šk. 587, 3020–2023. Komentarji k procesu – izredno poročilo, 9. 8. 1947.

⁴² ARS, ARS, AS 1931, Nagodetov proces, šk. 568–590.

⁴³ Slovenski poročevalec, 13. 8. 1947.

Svoj vrhunec so politični sodni procesi dosegli s t. i. dachauskimi procesi.⁴⁴ V tej »jugo« varianti stalinističnih procesov⁴⁵ je oblast s skonstruiranimi in izmišljenimi obtožbami obsodila svoje ideološke somišljenike. Med obsojenimi so bili namreč člani partije na visokih oblastnih ali gospodarskih funkcijah. Namen procesa je bil v tem, »da bi vnaprej določena politična hipoteza o »sovražnikih« dobila videz zakonitosti.«⁴⁶ Zvrstilo se je 10 procesov pred vojaškim in okrožnim sodiščem v Ljubljani, začeni s prvim ali »velikim« dachauskim procesom zoper Branka Diehla in soobtožene aprila 1948, končali pa so se s procesom zoper Borisa Fakina, Ludvika Mrzela in Marjana Petraka oktobra 1949. Začetki zgodbe sicer segajo v leto 1946 in domnevno sabotžo v hrastniški steklarni, ko je eden izmed obtoženih delavcev podpisal izjavo o sodelovanju z gestapom v času, ko je bil interniran v koncentracijskem taborišču Dachau. To pa je v letih 1948 in 1949 sprožilo val aretacij nekdanjih taboriščnikov, ki so jih obsodili zaradi sodelovanja z gestapom, pozneje pa zaradi vohunstva za zahodne imperialiste. Obsojenih je bilo 34 nekdanjih taboriščnikov koncentracijskega taborišča Dachau, od tega 15 na smrtno kazen (11 je bilo izvedenih), 3 so umrli v preiskovalnem zaporu, preostali obsojenci pa so morali prestati dolgoletne zaporne kazni, trije so v zaporu umrli.

Komentarji v javnosti ob Nagodetovem procesu

Vrnimo se sedaj k Nagodetovemu procesu in vlogi varnostno-obveščevalne službe. Zgodovina nastanka varnostne službe kot zaščite osvobodilnega in nato revolucionarnega boja sega v leto 1941, ko je bila ustanovljena Varnostno-obveščevalna služba OF (VOS). 19. februarja 1944 se je ta preoblikovala v Odsek za notranje zadeve, 13. maja 1944 v Oddelek za zaščito naroda (OZNA), spomladi 1946 v Upravo državne varnosti (UDV) bolj znano pod okrajšavo srbohrvaškega imena UDBA, leta 1962 pa v Službo državne varnosti (SDV).⁴⁷

Ena izmed funkcij varnostno-obveščevalne službe je bila organizacija široke mreže informatorjev, konec leta 1950 je bilo registriranih že 24.000 njihovih sodelavcev,⁴⁸ in spremljanje »utripa« javnosti. Iz poročil je razvidno, da so bili agenti ljudje raznovrstnih profilov, navzoči domala povsod; od domov, mestnih trgov, vaških gostiln, podjetij, šol, fakultet, kulturnih ustanov do policije, vojske, ministrstev in drugih institucij. Agenti so slišane razprave in mnenja vestno beležili in poročila pošiljali centralam UDV. Namen takšnih aktivnosti je bil dvojen; po eni strani je lahko oblast s spremljanjem in nadzorom družbe prilagajala svojo politiko

⁴⁴ Dachauski procesi : raziskovalno poročilo z dokumenti. Ljubljana 1990.

⁴⁵ Prav tam, str. 86.

⁴⁶ Repe, Politična represija v Sloveniji, str. 88.

⁴⁷ Iz arhivov slovenske politične policije (UDBA, OZNA, VOS). Ljubljana 2002 (dalje Iz arhivov slovenske politične policije), str. 7.

⁴⁸ Prav tam, str. 8.

in stopnjo državne represije, po drugi strani pa so lahko na ta način iskali potencialno nevarne ljudi.⁴⁹

V Arhivu Republike Slovenije, fondu Republiškega sekretariata za notranje zadeve, se v gradivu Nagodetovega procesa nahajata dve mapi zbranih poročil o komentarjih javnosti, ki nam ponujajo zanimiv vpogled v miselni svet navadnih ljudi. Iz njih lahko razberemo, kaj je oblast zanimalo in kako so ljudje razmišljali. Lahko ločimo tiste, ki so brez pomisleka zaupali dobro »naoljenemu« propagandnemu stroju, in tiste, ki so dvomili o upravičenosti uporabe represije. Lahko opazimo razliko med tistimi, ki so premogli višjo stopnjo oporečniške miselnosti, od tistih, ki so sprejeli in ponotranjili temeljne vrednote sistema ter njegova pravila in v njem tudi aktivno sodelovali. S tem lahko začutimo, kakšen vpliv je imela represija na osebno življenje prebivalcev, kaj so v resnici mislili in čutili in ne nazadnje, s takšnim metodološkim pristopom ponudimo običajnim ljudem možnost, da sami spregovorijo o preteklosti.

V prvi skupini dokumentov najdemo 17 poročil, ki se nanašajo na obdobje aretacij ob koncu maja in začetku junija 1947. Oblast je zanimalo zlasti, kakšno je bilo mnenje ljudi o aretacijah, kakšni naj bi bili po mnenju javnosti vzroki zanje, število aretiranih itn. Pretežni del dokumentov potrjuje splošno ugoden odziv na aretacije Nagodetove skupine. Tako npr. neki anonimni agent poroča, »da o aretaciji dr. Nagode-ta in ing. Kavčnika ni posebnih govoric, ker je pač bil Nagode že pred komisijo za čistko, Kavčnik pa malo časa na univerzi, ker je bil industrialec. O dr. Furlanu pa pravijo, da je pač bil anglofil, pa je gotovo še kaj drugega imel z njimi.«⁵⁰ Agent »Jure« je opazoval literarne kroge in poročal, »da se zelo povoljno izražajo o zadnjih aretacijah s komentarjem, da je bil že zadnji čas, da se je nesramno plavogardističnemu elementu stopilo na prste.«⁵¹

Najostrejše odzive zoper aretirane najdemo v skupinskih resolucijah, katerim pa verodostojnost Ljubo Sirc odreka s tem, ko pravi, »da so v resnici po vsej Sloveniji imele različne organizacije sestanke, na katerih so obojence prikazali kot zločinske pošasti in nato sprejeli resolucije, ki so zahtevale hude kazni. Mnogo naših sorodnikov in prijateljev se je znašlo v težkem položaju, ko so morali biti na sestankih, na katerih je govornike žejalo po naši krvi.«⁵² V teh resolucijah, ki so jih pošiljali državnemu tožilstvu, npr. najdemo, da je članstvo sindikalne podružnice pri Upravi cest Mestnega ljudskega odbora Ljubljana na množičnem sestanku »z zgražanjem obsodilo zločine Nagodetove špijonske skupine proti delovnemu ljudstvu in državi. Napram izrodkom, ki so težko preizkušenemu slovenskemu narodu izdajalsko pripravljali novo okupacijo in kapitalistično suženjstvo naj se uporabijo naši zakoni z vso ostrojtjo. Želeli so

⁴⁹ ARS, AS 1931, 301/34, Odsek za oblast IX. korpusa, 2. sekcija. Dopis namestnika načelnika Ozne za IX. korpus J. Sluge, 26. 4. 1945. V: Nevenka Troha, Delovanje OZNE in UDV na območju cone A Julijske krajine in Svobodnega tržaškega ozemlja. Neobjavljena razprava, str. 2.

⁵⁰ ARS, AS 1931, Nagodetov proces, šk. 590, 1, Vesti o aretacijah, 3. 6. 1947.

⁵¹ ARS, AS 1931, šk. 590, 5-7, Poročilo UDB, 31. 5. 1947.

⁵² Ljubo Sirc: Med Hitlerjem in Titom. Ljubljana 1992, str. 346.

svojemu narodu smrt, zato naj jih same doleti.»⁵³ Podobno ostro so nastopili na množičnem sestanku člani sindikalne podružnice Državnega zavoda za socialno zavarovanje – Filiala Ljubljana z resolucijo: »*V dobi 5-letnega plana, ko se vsi narodi Jugoslavije z vsemi silami bore za obnovo in gospodarsko osamosvojitve svoje domovine, se nahaja pred sodiščem skupina izdajalcev, plačanih hlapcev domače in tuje reakcije, skupine vohunov in hujskačev na novo vojno. /.../ Nikomur ne bomo dopustili, da bi s podlim rovarjenjem doma in v inozemstvu rušil to, kar je bilo priborjeno s tolikimi žrtvami in plačano s potoki krvi. Zahtevamo najstrožjo kazen za vse one, ki ovirajo naše miroljubno ljudstvo v svojem delu na obnovi in graditvi boljše bodočnosti, za vse one, ki skušajo zanetiti novo bratomorno vojno in prodati svojo domovino tujim imperialistom.*»⁵⁴

Le peščica poročil izkazuje odprto in javno neodobranje delovanja oblasti. Tako je neki anonimni agent ob obisku gluhonemnice, kjer je bil zaposlen Kumelj, izvedel, da se »*na gluhonemnici precej razburjajo*«. In dodal, da sta bila glasna zlasti dva učitelja, ki sta trdila, »*da stranke morajo obstajati, da si mora intelektualec-strokovnjak ustvariti svoje stališče*«. ⁵⁵ Če so se ljudje bali javno kritizirati dogodke, pa lahko negodovanje in nelagodnost zaslutimo iz njihovih odzivov. Anonimni agent poroča, da je bila skupina intelektualcev v gostilni Mrak »*zaskrbljena in so sklenili, da se nekaj časa ne bodo več sestajali pri Mraku, ampak na njih privatnih stanovanjih*«. ⁵⁶ Podobnega mnenja je bil tudi neki odvetnik, ko je dejal, »*da nima smisla sedeti po gostilnah in politizirati in da to dokazujejo aretacije po Mirju*«. Nekdanji industrialec se je aretacij tako ustrašil, da je »*zažgal vse svoje ameriške revije, ki jih je posedoval doma*«. Velik preplah je nastal tudi na univerzi zaradi aretacije dr. Furlana, na splošno pa naj bi aretacije vlile ljudem »*malo strahu v kosti*«. ⁵⁷

Da so bile aretacije izvedene brez vnaprejšnjih opozoril in brez širše propagande, izkazujejo nasprotujoča si mnenja o številu aretiranih in vzrokih aretacij. Tako je nekdanji jugoslovanski kapetan v družbi izjavil, »*da je bilo do sedaj aretiranih cca. 80 dijakov in profesorjev na ljubljanski univerzi*«. Agent, ki je prisluškoval skupini članov kluba »Rotary« v gostilni Banka na Šmartinski cesti, je poročal, »*da je zapletenih cca. 80 ljudi v špijonažo, od tega 70 študentov*«. V poročilu z dne 31. maja 1947 agent zapiše številko 180, ⁵⁸ neki frančiškanski vratar pa je celo povpraševal, »*da li je resnica o vesti aretacije 800 ljudi iz ministrstev*«. ⁵⁹

⁵³ ARS, AS 1931, šk. 590, 23, Zveza delavcev in nameščencev občinskih podjetij in ustanov, Podružnica št. 18, Ljubljana 13. 8. 1947.

⁵⁴ ARS, AS 1931, šk. 590, 22, poslanica Zveze uslužbencev zdravstvenih in socialnih ustanov, Podružnica št. 1, Ljubljana 12. 8. 1947.

⁵⁵ ARS, AS 1931, šk. 590, 1, Vesti o aretacijah, 3. 6. 1947.

⁵⁶ ARS, AS 1931, šk. 590, 5-7, Poročilo UDB, 31. 5. 1947.

⁵⁷ ARS, AS 1931, šk. 590, 10-11, Poročilo z dne 4. 6. 1947. Komentarji na zadnje aretacije.

⁵⁸ ARS, AS 1931, šk. 590, 5-7, Komentarji o aretacijah, 31. 5. 1947.

⁵⁹ ARS, AS 1931, šk. 590, 13, Raport z dne 5. 6. 1947.

Še pestrejšje so bile špekulacije o vzrokih aretacij. Neki odvetnik je npr. menil, da naj bi bil »vzrok vlom pri Stantetu, biv. jav. tožilcu, kjer so bili odnešeni vsi akti nanašajoči se na ljudi, ki jih je obsodil na smrt«. Ženo industrialca Hribarja in osem drugih oseb naj bi aretirali, ker so se »kretali v družbi francoskega konzula. /.../ Vzrok aretacij je sabotaža.«⁶⁰ Neki profesor je domneval nasprotno, »da o špijonaži ni govora, ampak so aretacije le pretveza iznebiti se ljudi, nevarnih kot politična grupa«. Glede Branke Hribar se je domnevalo, »da je po nedolžnem zaprta in le radi tega, ker je Croix zaljubljen vanjo, a se ga otepa. Same aretacije pa naj bi bile v zvezi s predvidenim beograjskim pučem 1. maja.«⁶¹ Še eno poročilo v zvezi z aretacijo Branke Hribar navaja, da skušajo »iz ljubavne storije napraviti špijonažo«. Nekaj poročil se nanaša na Angelo Vode. Upokojenka iz Tobačne tovarne je tako povedala: »Je že hotela na krščanski podlagi kaj kje politično delati,« druga pa je dejala, da je Vodetova ob poskusu organiziranja krščanskega socializma pač »padla notri«. Nek župnik je bil nad aretacijo ing. Nagodeta silno presenečen, saj je po njegovem mnenju le-ta sodeloval pri vprašanjih Primorske in Koroške tako »da je bil absolutno na liniji, posebno še, ker je izobešal »komunistično zastavo.«⁶² Agent »Gorjanc« pa je med debato v pisarni Kompare slišal, »da je popolnoma razumljivo, da se take ljudi kliče na odgovor za taka dejanja, za katera bi jih klicala vsaka država.«⁶³

V drugem sklopu komentarjev javnosti najdemo 32 poročil nanašajočih se na obdobje procesa med 31. julijem in 19. avgustom 1947, ki so vsebinsko bogatejša in podrobnejša ter pokrivajo širši spekter opazovanih posameznikov ali skupin in tem. Glede na to, da je šlo za spektakularen proces z obsežno propagandno dejavnostjo oblasti, so bili agenti precej pozorni na to, kako jih spremlja javnost. Iz analize poročil lahko sklepamo, da je bil proces dobro propagiran in da je oblasti uspelo uspešno mobilizirati zanimanje množic za ta proces. Pogosto se namreč ponavljajo trditve, »da je Nagodetov proces po vsem terenu vzbudil predmet najbolj žive diskusije in zanimanje, kar ga je do sedaj sploh bilo procesu.«⁶⁴ Vedno živahnejše komentiranje opaža na terenu med ljudmi tudi agent, ko navaja, »da so na masovnem sestanku terena Rožna dolina ljudje ostro obsodili obtožence.«⁶⁵ Agent »Pipa Jane« poroča: »Kamorkoli pridem ali v gostilno ali kam drugam povsod ljudje razpravljajo o procesu.«⁶⁶ Drug agent ugotavlja, da je zanimanje za proces razvidno iz tega, »da v knjižnem zavodu, kjer se prodaja dnevno časopisje, pokupijo prebivalci vsakodnevno vse časopise, dočim jih je pred tem veliko ostajalo, sedaj pa jih dnevno primanjkuje.«⁶⁷ Samo v dveh poročilih najdemo pomanjkljivo zanimanje za proces,

⁶⁰ ARS, AS 1931, šk. 590, 5-7, Poročilo UDB, 31. 5. 1947.

⁶¹ ARS, AS 1931, šk. 590, 6, Komentarji o aretacijah, 31. 5. 1947.

⁶² ARS, AS 1931, šk. 590, 10-11, Poročilo, 4. 6. 1947. Komentarji na zadnje aretacije.

⁶³ ARS, AS 1931, šk. 587, 2969.

⁶⁴ ARS, AS 1931, šk. 587, 2981, Izredno poročilo o procesu proti Nagodetu in ostalim ter zadržanje ožjih pristašev Pirc Metoda.

⁶⁵ ARS, AS 1931, šk. 587, 2983, Izredno poročilo o proces, 2. 8. 1947.

⁶⁶ ARS, AS 1931, šk. 587, 3007, Poročilo, 6. 8. 1947.

⁶⁷ ARS, AS 1931, šk. 587, 2997, Izredno poročilo UDB za Slovenijo, 5. 8. 1947.

ko agent zapiše, »da ljudstvo še ni v zadostni meri seznanjeno s procesom Nagode in ostalih. Vzrok temu je, da se po politični liniji ljudstvu ni še ničesar tolmačilo, kakor tudi zato, ker ljudstvo po vaseh ni naročeno na časopisje.«⁶⁸ Podobno potrjuje odgovor na depešo z dne 4. avgusta 1947, kjer sporočajo, »da je zanimanje za proces na terenu v splošnem nezadovoljivo kljub temu, da so se vršile predpriprave za to, od strani CK KPS potom vseh organizacij.«⁶⁹

Večina poročil vsebuje pozitivne odzive na proces. Tako agent poroča, »da je splošno mnenje naših ljudi dobro in z odobravanjem sledijo naši razpravi.«⁷⁰ In zopet v drugem poročilu: »Večina ljudi gleda pozitivno in so nad samim potekom razprave zadovoljni.« Isti agent je med opazovanjem ljudi na trgu poročal, »da se je v splošnem videlo zadovoljstvo in zanimanje.«⁷¹

Najostrejša stališča do obtoženih po pričakovanjih najdemo v delavskih krogih. Delavci Prehrane, ki so obtožence označevali za »bandite«, obtoženi so menili, da so imeli zveze z notranjim in drugimi ministrstvi, da pa je UDV »samo čakala in v pravem času zagrabila«. Nadalje je iz še nekaj opazk in vzklikov »Ozna je naša« moč zaznati povečano podporo oblastnim organom, pa tudi elemente razredne nestrpnosti: »Vidiš, kaj je inteligenca, ti so proti nam. Šele na novo vzgojena inteligenca bo za nas.«⁷² Težke besede so padale v pogovoru pri nekem brivcu: »Volk je samo dlako spremenil, ostal pa je volk. Naša oblast je dala inteligenči dovolj lep položaj, pa se rajši poslužuje ameriških dolarjev in angleških funtov, kot da bi služili narodu. Za to je potrebna ostrejša kazen kot za zapeljane domobrnce.«⁷³ Tudi v delavnici Letov v Dravljah je delavstvo ugotavljalo, »da je pravilno, ker je samo gospoda pred sodiščem.«⁷⁴

Odzivi med inteligenco so bili pestrejši. Od povečanega zanimanja, nelagodnosti, strahu, do pomilovanja obsojenih kakor tudi ostrih obsodb. »Vsekakor se opaža pri ljudeh s širšim obzorjem napeto pričakovanje in zasledovanje poteka razprave.« Agentka »Iva«, ki se je ukvarjala s skupino okrog Metoda Pirca poroča, da je »med vsemi njegovimi pristaši in somišljeniki veliko preplašenje, predvsem in prvič zaradi tega, ker so bili klicani na UDV, drugič pa so v celoti zelo začuden, zakaj obtoženci na procesu toliko govorijo, priznavajo in razkrinkujejo /.../ in da jih je škoda, ker so odkriti in na procesu še toliko bolj, ker je to inteligenca in da so to edini oz. da so postali žrtve v borbi za svobodo.«⁷⁵ Neki inženir jih je ostro obsojal: »Proces jih je

⁶⁸ ARS, AS 1931, šk. 587, 2996, Poročilo o komentarjih na proces, Nagode in ostalih, 5. 8. 1947.

⁶⁹ ARS, AS 1931, šk. 587, 2997, Izredno poročilo UDB za Slovenijo, 5. 8. 1947.

⁷⁰ ARS, AS 1931, šk. 587, 2976, Komentarji k procesu – izredno poročilo, 2. 8. 1947.

⁷¹ ARS, AS 1931, šk. 587, 2993, Izredno poročilo – Komentar na razpravo Nagodeta in njegove skupine.

⁷² ARS, AS 1931, šk. 587, 2975, Komentarji k procesu – izredno poročilo, 1. 8. 1947.

⁷³ ARS, AS 1931, šk. 587, 3006-3007, Izredno poročilo o komentarjih procesa UDB za Slovenijo, 7. 8. 1947.

⁷⁴ ARS, AS 1931, šk. 587, 2975, Komentarji k procesu – izredno poročilo, 1. 8. 1947.

⁷⁵ ARS, AS 1931, šk. 587, 2997, Izredno poročilo UDB za Slovenijo z dne 5. 8. 1947.

osmešil in jih napravil še bolj smešne, kot so bili sami. Le kako se morajo inteligentni ljudje lotiti takih neumnosti.»⁷⁶

Tudi med poročili, ki se nanašajo na inteligenco, najdemo odobravanja o delovanju oblasti: »Precej se govori med inteligenco o sposobnosti organizacije UDV, da izsledi take mreže in se ponekod pojavlja mnenje, da se pred temi ljudmi ne da skriti ničesar ter slično. Dajejo nekaka priznanja dobremu delovanju UDV-eja in da se v notranjosti države v borbi proti obstoječi oblasti brez dobre pomoči iz inozemstva ne more in ni pričakovati uspehov upoštevajoč čuječnost omenjene organizacije.»⁷⁷

Naploh so mnenja o delovanju UDV precej pogosta, kar kaže na razširjenost njene navzočnosti in strahospoštovanje, ki ga je povzročala s svojo dejavnostjo. Tako lahko beremo poročilo, ki o Nagodetovi skupini pravi, *»da so bili ti ljudje neumni, da so se igrali z OZNO, ko vendar ona vse ve o njih, celo njihove privatne medsebojne razgovore in bi bilo bolje, da so pili vsak svojo kavo, kakor pa vtikali nos v visoko politiko. OZNA je bolj sposobna, kakor vsaka druga ustanova (tudi Gestapo).«⁷⁸* V drugem poročilo neka gospa pravi, *»da dobro pozna OZNO, ona pusti ljudi, da se shajajo tudi celo leto, potem pa vse naenkrat zagrabijo«.* Čeprav redkeje, najdemo negativna mnenja o delovanju UDV. Tako je agentka »Zora« opazovala gospo, kako je v baru Nebotičnik zbadala mladega agenta UDV, češ da imajo ta bar odprt samo zato, *»da vodijo kontrolo nad onimi, ki imajo preveč denarja in pa da se ljudje koljejo, ko pijejo to šmarnico,«* ter dodala, *»da so ljudje pri OZNI neinteligentni in moralno pokvarjeni ljudje.«⁷⁹*

Omenili smo, da splošne ocene večinoma odobravajo proces, ko pa opazujemo pogovore med dvema ali v manjših skupinah, pa lahko zanimivo večkrat opazimo povečano neodobravanje do delovanja oblasti. To lahko kaže na dejstvo, da so se nekateri zavedali bistva procesa in okoliščin, niso pa želeli v javnosti o tem govoriti na glas. Tako neki agent navaja mnenje, *»da je ta proces samo »trik OZN-e«, kurir Peter pa naj bi bil agent OZNE«* in *»da je ta proces insceniran samo zato, da ponovno blati cerkev in duhovnike.«⁸⁰* Nekdanji policijski uradnik je menil podobno, *»da so obtoženci že vnaprej obsojeni in je vse to le komedija za občinstvo in nepotrebno mučenje obsojencev pred kaznijo oz. izrekom obsodbe. /.../ Za njega je razprava le propagandnega značaja, da se pokaže ljudstvu, da bo sodba danes res volja ljudstva.«* Podobnega mnenja sta bila v pogovoru tudi dva intelektualca, ki sta se ob tem še spraševala o odmevih v tujem časopisju ter tuji javnosti in sta bila *»prepričana, da to le še bolj očrnjuje delovanje naših ljudskih oblasti in njihovo diskreditiranje v*

⁷⁶ ARS, AS 1931, šk. 587, 3006-3007, Izredno poročilo o komentarjih procesa UDB za Slovenijo, 7. 8. 1947.

⁷⁷ ARS, AS 1931, šk. 587, 2981. Izredno poročilo o procesu proti Nagodetu in ostalim ter zadržanje ožjih pristašev Pirc Metoda.

⁷⁸ ARS, AS 1931, šk. 587, 2991, Dnevni raport, II. odelenje II. odsek.

⁷⁹ ARS, AS 1931, šk. 587, 3032, Izredno poročilo »Zora«, 14. 8. 1947.

⁸⁰ ARS, AS 1931, šk. 587, 3028, Izredno poročilo o Joži Aljančiču.

*inozemstvu, kajti tako se le potrjuje teror, ki vlada pri nas».*⁸¹ Najpogosteje se pojavljajo mnjenja, da je bila Nagodetova skupina politična opozicija, »ki pri volitvah ni mogla priti do izraza«.⁸² Nekdo se je razburjal, »da ta proces ne bi smel imeti vohunskega značaja, ker delo Nagodetove skupine sploh ni vohunstvo, ampak nadaljevanje politične borbe za osvoboditev Jugoslavije izpod komunizma-terorja. Pustili naj bi svobodo strank, da bi zavladata resnična demokracija, nikjer ni zapisano, da nam mora vladati komunizem, ta naj ostane v Rusiji, ker za Evropo ni zrel.« Ob vsem tem se je tako razburil, »da je postal že tako divji, da se ničesar ne boji, tudi če bi ga zaprli, bi jim svoje mnjenje povedal v obraz«.⁸³ Agentka »Zora« pa je podrobno zapisala mnjenje nekega svojega sorodnika, ki je menil, »da se pod tem svinskim komunizmom ne da živeti, da se nam vsem godi krivica, ki je svet še ni videl in da bomo kmalu vsi pocepali, če bo šlo še tako naprej, slabše kot sedaj nam itak nikoli še ni šlo. Ob vsem tem pa nova buržoazija uganja luksuz, ki ga svet še ni videl.«⁸⁴

Glede mnenj o Nagodetovi skupini o katerih je nameščenec uprave Vina-Sadje dejal, »da so bili ti ljudje že pred vojno pravi »tiči« in anglofilni in torej ni čudno, da so prišli tako daleč da odgovarjajo pred sodiščem«,⁸⁵ se največkrat in tudi najostreje obsoja glavnega obtoženca Črtomirja Nagodeta. Skupina intelektualcev je ob igranju taroka ugotavljala, »da je Nagode nekoliko prismojen, kljub temu pa bi ostal na pravi poti, če bi postal minister. Tako pa je kot užaljena veličina zašel na stran pota in potegnil za seboj še toliko drugih nesrečnikov /.../ Nagode je znan kot star prepirljivec in nergač, ki ni nikjer priljubljen.« Nekdo je celo menil, »da je hudoben človek in 'stremuh', skratka človek, ki je kljub nadarjenosti nekoliko omejen«. Družba pri Mraku je razpravljala, »da se čudi za te ljudi, posebno Nagodeta kot uni. prof., kakor tudi ostale, da so se spuščali v to in bili pri tem tako naivni, da so vodili dnevnik in zapiske o tem delu.«⁸⁶ Agent »Trošt« je zapisal, da je knjigar iz pasaže Nebotičnika menil, »da je bil Nagode vedno zaletel, da se je vedno zaletaval v to ali ono stranko in da je imel stare spore z OF«.⁸⁷ Spet drug pa je o Nagodetu ironično dodal: »Kako bo sodeloval z Angleži tisti, ki je ves pohabljen, ko nikdar nikamor ni šel, stanuje v Rožni dolini in ga dobro poznam. Tak naj ima veze z Angleži, beži no, beži.«⁸⁸

Veliko pozornosti so posvečali agenti spremljanju komentarjev o delu sodišča, tožilstva, obrambe in o zagovoru obtožencev. Iz mnenj je moč razbrati, da so se ljudje zavedali dejstva, da je šlo za politično motiviran proces v katerem je imela obramba težko nalogo. O sami obliki obtožnice je agent s psevdonimom »Jože Mli-

81 ARS, AS 1931, šk. 587, 2976, Komentarji k procesu – izredno poročilo, 2. 8. 1947.

82 ARS, AS 1931, šk. 587, 2971, Izredno poročilo UDV.

83 ARS, AS 1931, šk. 587, 3008-3009, Komentarji k procesu, izredno poročilo, 7. 8. 1947.

84 ARS, AS 1931, šk. 587, 3029-3032, Izredno poročilo »Zora«, 14. 8. 1947.

85 ARS, AS 1931, šk. 587, 3026-3027, Komentarji k procesu, 11. 8. 1947.

86 ARS, AS 1931, šk. 587, 3020-2023, Komentarji k procesu – izredno poročilo, 9. 8. 1947.

87 ARS, AS 1931, šk. 587, 2982, Izredno poročilo komentarji o procesu, 2. 8. 1947.

88 ARS, AS 1931, šk. 587, 2975, Komentarji k procesu – izredno poročilo, 1. 8. 1947.

nar« zapisal, kako so se neki pravniki pogovarjali, da se jim »obtožnica ni dopadla s tehnične plati, kot je bilo po navadi v centralno-evropskem sistemu [...] Zdi se, da je premalo koncizna. Torej obrazložitev prekratka, in sicer verjetno radi tega, da se karte branilcem ne pokaže.«⁸⁹ Dr. Leskovic, zagovornik prof. Kavčnika, je glede senata dejal »da ni slab, da so sami dobri juristi. Obtožnica, da je težka.« O delu obrambe je neki odvetnik ugotavljal, da je »ta proces izrazito politični tako, da je vloga zagovornika težka,« in dodal, »pa kaj naj zagovornik, če vzamemo ta proces, tudi pove. Obtoženci priznavajo, obtožba bo zdržala in jo bo težko omajati. Če nič ne poveš v obrambo, si pri klientu in njegovih zanič, če pa kaj preveč poveš, si v nevarnosti ti, zato je najbolje proč od takih razprav.«⁹⁰ Agent »Gorjanc« je v gostilni poslušal debato, »da advokat ne more veliko pomagati, češ, da mu je že vnaprej določeno, kako daleč sme iti advokat v svoji obrambi.«⁹¹ Nekdo drug pa je opozarjal, da »morajo biti advokati zelo previdni, ker so pousod pod nadzorstvom OZNE, bodisi na stanovanju, cesti in celo v stranišču.«⁹²

V zvezi z zagovorom obtožencev je bilo prevladujoče mnenje, da so se slabo zagovarjali, saj v montiranih procesih niti ni moglo biti drugače. Agent »Jože Mlinar« je poročal, »da za obtožence pravijo, da je najbolj resno odgovarjal Kumelj in napravil vtis, da je najbolj resnično govoril. Dočim ostali zapadajo v nekako histerijo.«⁹³ Agent »Janko Černi« je zapisal komentar nekoga, »da obtoženci vse priznavajo, ne taje skoraj nič, jim je pa tudi vse dokazano po dokumentih. Kot izgleda so vse dobili in gre mreža verjetno naprej. Je pač tako, da pride vse na dan.« Dr. Leskovec je dejal, »da ima zelo težko stališče; prvič, ker je Kavčnik priznal in drugič, ker ga obremenjujejo zaslišanja ing. Nagodeta«. Nagodetov zagovornik pa je rekel, »da ne ve kaj bi iznesel v obrambo, ker so pri njem našli material, ki ga obremenjuje in s katerim je obtožnica dokazana.«⁹⁴ Agent »Mlinar Jože« poroča o mnenju neke pravnice, »da stoji stvar za obtožence vsak dan slabše, kar je zelo mučno za branilce. Isti ne bodo mogli najti okolnosti, na kar bi lahko oslonili svoj obrambni govor. Obtožilnega materiala je toliko, da ga dotičnik, ki aktov že preje ni do podrobnosti preštudiral, silno težko drži v evidenci. Z vsakim dnem, pa ta material še narašča s priznavanjem obtožencev samih.«⁹⁵ Študent z ekonomske fakultete je v zvezi z zagovorom izjavil, »da ne more razumeti tega, da ti ljudje pri razpravi drug drugega obremenjujejo in izdajajo, ker to vendar ni bila nobena masovna stvar, ampak špijonska celica, kjer se morajo zanesti drug na drugega, obnašajo se pa čisto otročje.«⁹⁶ Pri poslušanju razprave po zvočnikih pred sodiščem pa je agent ob zagovoru Furlana opazil in zapisal, da

⁸⁹ ARS, AS 1931, šk. 587, 2969.

⁹⁰ ARS, AS 1931, šk. 587, 2978-2979, Izredno poročilo o procesu, 2. 8. 1947.

⁹¹ ARS, AS 1931, šk. 587, 3026-3027, Komentarji k procesu, 11. 8. 1947.

⁹² ARS, AS 1931, šk. 587, 2971, Izredno poročilo UDV.

⁹³ ARS, AS 1931, šk. 587, 2969.

⁹⁴ ARS, AS 1931, šk. 587, 2978-2979, Izredno poročilo o procesu, 2. 8. 1947.

⁹⁵ ARS, AS 1931, šk. 587, 2983, Izredno poročilo o procesu, 2. 8. 1947.

⁹⁶ ARS, AS 1931, šk. 587, 29884-1985, raport IV. odseka II. odelenja z dne 4. 8. 1947.

so se ljudje smejali na odgovore, nekdo pa je pripomnil, »*da sedaj jeclja, preje pa ni jecljal, ko je vršil vohunsko službo*«. ⁹⁷

Ljudje so se pogosto spraševali, kakšne kazni bodo doletele obtožence. Skupina pri gostilni Mrak je bila mnenja, »*da jih bo od te skupine kakih 5 obsojenih na smrt*«. ⁹⁸ Dr. Leskovic je glede izida procesa dejal, »*da kot izgleda bode slab za večino obtožencev. Pričakovati je 4-5 smrtnih kazni*«. ⁹⁹ Agent »Bratko Peter« je v družbi članov kluba »Rotary« slišal, »*da obstoja nevarnost, da izgube glavo Nagode, Kavčnik in Hočevarjeva. Sicer pa stvar ne bo težka, ker ni bilo z ozirom na njihovo aktivnost nikakih posledic*«. ¹⁰⁰ Delavci pri podjetju Tkanina so predvidevali, da jih bo najmanj 6 obešenih ali ustreljenih. ¹⁰¹ Janko Dolžan pa je v razgovoru z agentom dejal, da mu je »*sin Branko (sodnik v lj) zaupal, da bosta obsojena na smrt samo dva, in sicer Nagode in Furlan. Vsi ostali pa bodo obsojeni na kazen zapora*«. ¹⁰² Agent »Pipa Janez« v poročilu opisuje, kako je v ponedeljek na trgu pred sodiščem poslušal razpravo, nakar sta mimo prišli dve ženski s cekarji in je ena pribila: »*Premalo jih potolčejo, kaj jih je sploh treba zasliševati – linčati jih je treba*«. Druga pa je dodala: »*Toliko krvi je preteklo, sina sem izgubila v partizanih, sedaj bi pa ti vrage še radi Angleže pripeljali*«. ¹⁰³ Da pa »kri včasih je lahko tudi voda«, dokazuje izjava brata enega izmed obtoženih, ko je dejal, »*da bo brat dobil vrv, saj drugega tudi ne zasluži. Vsi moji bratje so enake propalnice. Eden je bil od partizanov kmalu po osvoboditvi likvidiran na Gorenjskem. Drugi je bil po osvoboditvi obsojen na 9 let. Tretji je sedaj pred sodiščem in bo visel. Vsi so sodelovali z Italijani, Nemci in belimi*«. ¹⁰⁴

Na drugi strani imamo mnenja ljudi, ki so ocenjevali, da obsojencev ne bodo doletele hujše kazni. Neki zdravnik z infekcijske klinike je bil mnenja, »*da ne bodo nobenega obsodili na smrt, češ, da nihče ni zakrivil takih zločinov, ampak je to samo otroška špijonaža*«. ¹⁰⁵ Večkrat se pojavljajo mnenja, da se oblast ne bo upala ostreje kaznovati obsojencev zaradi pritiskov iz tujine. Tako agentka »Maruša« poroča, da je neka šivilja izjavila, da »*si hiperinteligenco, ki je sedaj pred sodiščem, ne bomo upali obsoditi na smrt, ker ima na strani Anglijo, Francijo, Italijo in Ameriko. Saj se vidi kako smelo, izzivalno odgovarjajo, češ mi se prav nič ne bojimo*«. Tudi pri nekem uradniku pri železnini naletimo na mnenje, »*da se ne bodo upali naši obsoditi na*

⁹⁷ ARS, AS 1931, šk. 587, str. 2993, Izredno poročilo – Komentar na razpravo Nagodeta in njegove skupine, 5. 8. 1947.

⁹⁸ ARS, AS 1931, šk. 587, 3020-2023, Komentarji k procesu – izredno poročilo, 9. 8. 1947.

⁹⁹ ARS, AS 1931, šk. 587, 2978-2979, Izredno poročilo o procesu, 2. 8. 1947.

¹⁰⁰ ARS, AS 1931, šk. 587, 2971, Izredno poročilo UDV.

¹⁰¹ ARS, AS 1931, šk. 587, 2975, Komentarji k procesu – izredno poročilo, 1. 8. 1947.

¹⁰² ARS, AS 1931, šk. 587, 2987-2989, Izvlečki iz agenturnih poročil, referat trgovine in finance, Ljubljana 5. 8. 1947.

¹⁰³ ARS, AS 1931, šk. 587, 3006-3007, Izredno poročilo o komentarjih procesa UDB za Slovenijo, 7. 8. 1947.

¹⁰⁴ ARS, AS 1931, šk. 587, 3025, Komentarji k procesu – izr. poročilo, 11. 8. 1947.

¹⁰⁵ ARS, AS 1931, šk. 587, 2993, Izredno poročilo–Komentar na razpravo Nagodeta in njegove skupine.

*smrt omenjene Nagodetovce, ker je lahko takoj vojna, saj so ti delali za Anglo-Američane in so od njih sedaj ščiteni».*¹⁰⁶

Komentarji javnosti na primeru Nagodetovega procesa so eksemplaričen primer tega, kako je demonstracija sile komunistične oblasti prek izvedbe spektakularnega in dobro propagiranega političnega sodnega procesa vplivala na življenje in mišljenje običajnih ljudi. Zlasti splošne ocene in poročila predstavljajo dober vir za oris duha časa, saj agenti po vsej verjetnosti niso imeli pretirane potrebe po potvarjanju dokumentov. Domnevamo lahko, da so morala biti splošna poročila dokaj natančna in resnična, saj se je oblast tudi na njihovi podlagi odločala za nadaljnjo krepitev ali popuščanje represije. Zaradi večje verjetnosti poneverb pri poročilih, ki se nanašajo na posameznike ali manjše skupine, pa je potrebna večja previdnost. Žal so takšna poročila, vsaj po do zdaj opravljenem raziskovalnem delu na fondu Republiškega sekretariata za notranje zadeve v zvezi s političnimi sodnimi procesi, redka in so ohranjena samo v gradivu o Nagodetovem procesu ter deloma v gradivu procesa Šolar-Fabijan.¹⁰⁷

Žiga Koncilija

POLITICAL JUDICIAL PROCESSES AND PUBLIC COMMENTS
DURING THE NAGODE TRIAL

S u m m a r y

For the majority of the population in the Yugoslav state, the period after World War II was characterised with wishes for a better and juster life in the new socialist reality, while for those who opposed the new authorities this period was a time of repression. The Communist Party emerged from the war, during which it played the main role in the organisation and leadership of the national liberation struggle, as the leading political force, and it also strengthened its authority by retaliating against the potentially most dangerous political opponents. To this end it used its repression apparatus, especially the political police (OZNA – Department for the Protection of People, and later UDB – State Security Administration), judiciary and the Army. In the period of greatest repression in the post-war Slovenia, from 1945 to 1951, the severity of the repression oscillated, adapting to the stages of building the socialist system. It was in reverse proportion to the strength of the Party control, depending on internal as well as external political relations. The severity of the repression reached its peak in the first months after the war, when around 14,000 Slovenian soldiers, mostly members of the Slovenian Home Guard, and civilians lost their lives in extrajudicial executions, which makes for approximately a 15% share of all Slovenian victims of World War II. The repression took various forms: from the most severe extrajudicial executions, court and administrative measures, exile, deprivation of civil and political rights, and a range of other more indirect forms of state violence at all levels of the system. It was oriented against all actual or imagined opponents, depending on which ideological or class group represented an obstacle to the authorities in a certain period of time. The repression was mostly carried out by the Army, police, political police and judiciary with a suitable legislative basis. After the most severe extrajudicial retaliation against the occupiers and their associates immediately after World War II, the mass executions in Slovenia were completed. In their stead the courts and judicial processes became the main tools of the repression. Many judicial processes against numerous enemies of the new authorities took place, initially at the military courts, then at the

¹⁰⁶ ARS, AS 1931, šk. 587, 3000-3001, Izredno poročilo v zadevi procesa, 6. 8. 1947.

¹⁰⁷ ARS, AS 1931, proces Šolar-Fabijan, šk. 565, 77–121.

National Honour Court, and after the middle of September 1945 also at the regular courts. Estimates show that between 20,000 and 25,000 people were tried, and of these around 8,000 were convicted. The main purpose of the political trials was to retaliate against the national traitors (collaborators), former politicians, class opponents (owners of the capital: industrialists, merchants, artisans, the so-called kulaks) and ideological opponents. Political trials were carried out in various ways (public, secret), and the reasons for them were different (from personal motives to foreign political reasons), as were the consequences. The arrests and investigations in case of suspicions of political offences were in the exclusive jurisdiction of the Department for the Protection of People/State Security Administration, which provided the authorities with a variety of options in which to exert various pressures and liquidate its opponents. One of the tasks of the political police in the repression apparatus was to establish intricate agent networks and monitor the »pulse« of the public. With a widespread network of informants (in the end of 1950 as many as 24,000 of them were already registered), the authorities penetrated every segment of the society, controlled it and thus steered the dynamics of the collective mentality. The reports show that people of various profiles were agents and that they were present almost everywhere: homes, streets, taverns, companies, schools, faculties, cultural institutions as well as the police, Army and Ministries. The agents diligently noted and reported everything that people said, especially their opinions. We can conclude that the purpose of such activities was, besides finding potentially suspicious people, to keep the authorities informed, so that they could adapt their policies and levels of repression, monitoring and control of the people's mentality. These reports also contain comments made by the public during the trial against the defendant Črtomir Nagode and 14 co-defendants (29 July–18 August 1947), accused of co-operating with foreign intelligence services, establishing a legal opposition against the people's authorities, and associating with hostile emigration. These comments provide an interesting insight into the ideas of the citizens and can be used to discern what the authorities were interested in and what people thought.